

CZESI JAKO CZĘŚĆ WIELOKULTUROWYCH REGIONÓW WOŁYNIA ZACHODNIEGO I MAŁOPOLSKI WSCHODNIEJ W LATACH 1918–1939**

Analizie zostały poddane dwie grupy Czechów, którzy w okresie międzywojennym zamieszkiwali wschodnią część ówczesnej Polski. Obie społeczności pochodziły z byłej austro-węgierskiej prowincji noszącej nazwę Galicja Wschodnia (obszar, który po I wojnie światowej zaczęto nazywać Małopolską Wschodnią), gdzie jeszcze po wojnie działało stowarzyszenie „Česká beseda”, a jedną z jego znaczących postaci był etnograf-kolekcjoner Ludvík Feigl. Jednak liczba Czechów w byłej Galicji nie była znaczna: we Lwowie w 1924 roku zamieszkiwało zaledwie około 200 osób. Z kolei drugi region, Wołyń Zachodni, Wschodniej zamieszkiwała stosunkowo liczna w porównaniu do Małopolski społeczność Czechów – liczyła ona w 1921 roku około 25 000. Większość z nich była częścią migracji rolniczej, która przybyła na Wołyń w drugiej połowie XIX wieku. Czesi na Wołyniu mieli własne stowarzyszenia i szkoły.

Słowa kluczowe: Czesi, Galicja Wschodnia, Wołyń Zachodni, Ludvík Feigl, rolnictwo.

The study focuses on two groups of Czechs who lived in the eastern parts of what was then Poland during the interwar period. These were Czechs from the former Austro-Hungarian province of Eastern Galicia (an area that after World War I began to be referred to as Eastern Lesser Poland), where even after the war, the association „Česká beseda” operated, with one of its notable figures being the collector of ethnographic items, Ludvík Feigl. However, the number of Czechs in former Galicia was not large, with only about 200 individuals in Lviv as of 1924. The second area was Western Volhynia, where, in comparison to Eastern Lesser Poland, the number of Czechs was relatively high, around 25,000 people by 1921. Most of them were part of a farming migration that had arrived in Volhynia in the second half of the 19th century. The Czechs in Volhynia had their own associations and schools.

Keywords: Czechs, Eastern Galicia, Western Volhynia, Ludvík Feigl, agriculture.

Wstęp

Obecność Czechów na terytorium Polski ma długoletnią tradycję sięgającą aż XVI wieku, kiedy po wojnie szmalkaldzkiej członkowie Jednoty Brackiej musieli w 1548 roku opuścić ojczyznę. Kolejna fala emigracyjna nastąpiła po

* <https://orcid.org/0000-0002-3292-9901>

** Tekst został przygotowany na podstawie referatu wygłoszonego na IV Kongresie Zagranicznych Badaczy Dziejów Polski dnia 20 października 2022 roku w Krakowie.

bitwie pod Białą Górą (1620), po 1624 roku (więcej zob. Štěříková 2005). Polska szlachta protestancka gwarantowała imigrantom zwolnienie z podatków przez dziesięć lat i swobodę w wyborze miejsca zamieszkania. Następni emigranci czescy przeprowadzili się na Śląsk w latach 40. XVIII wieku w ramach polityki kolonizacyjnej króla pruskiego Fryderyka II (więcej zob. też Štěříková 2001). W tym czasie powstały czeskie osady protestanckie na ziemi strzebińskiej, sycowskiej i opolskiej. Potomkowie tych emigrantów założyli później Żelów (więcej zob. też Štěříková 2010), znajdujący się najpierw na obszarze, który początkowo znalazł się pod zaborem pruskim, a po 1815 roku należał do Kongresówki.¹

Zarówno pierwsza wojna światowa, jak i kolejne konflikty oraz spory terytorialne² przyniosły ogromne zmiany Czechom zamieszkującym tereny należące niegdyś do Polski. W rezultacie tych zmian nastąpiła reemigracja obywateli czeskich, która po 1918 roku obejmowała przede wszystkim potomków czeskich wygnańców ewangelickich z połowy XVIII wieku.³ Ponadto Czesi wracali do nowego państwa, Czechosłowacji, z dawnej Galicji Wschodniej. Procesy migracyjne objęły również część Śląska Cieszyńskiego należącą do Polski (Vaculík 2014: 90).

W 1921 roku wśród ponad 30 000 Czechów żyjących w Polsce 18 404 było wyznania prawosławnego (10 lat później liczba prawosławnych Czechów wzrosła do 21 672), 7398 – rzymskokatolickiego, a 4678 ewangelickiego (Vaculík 1997: 48). W swoim artykule chciałbym scharakteryzować i porównać dwie, bardzo się od siebie różniące, grupy ludności czeskiej: Czechów z Małopolski Wschodniej⁴ (Czesi galicyjscy) i z Wołynia Zachodniego (Czesi wołyńscy). Czechami galicyjskimi zajmowali się naukowo po stronie ukraińskiej głównie Jevhen (Evžen) Topinka⁵ i Olexandr (Alexandr) Drbal (1992: 171–174), zaś po stronie czeskiej Petr Kaleta (2018: 89–110; 2013: 143–164, 413–437; 2004) i Roman Baron (2009: 279–288). Problematyką Czechów wołyńskich interesowało się wielu autorów, z których na pierwszym miejscu należy wymienić Jaroslava Vaculíka.⁶

1 Więcej o czeskich emigrantach na ziemiach polskich zob. (Vaculík 2009: 69–78).

2 W 1920 r. ambasada czechosłowacka w Warszawie rozwiązywała np. problem rosyjskich Czechów i Słowaków, którzy musieli wstąpić do armii rosyjskiej, a potem przeszli na polską stronę. Ta grupa po podpisaniu traktatu ryskiego miała wrócić do Rosji. Ostatecznie jednak strona polska spełniła żądania ambasady czechosłowackiej i problem tych Czechów i Słowaków powierzono kompetencji konsulatu czechosłowackiego (znajdował się w dzielnicy Powązki). Mogło potem dojść do ich reemigracji do Czechosłowacji. Więcej (Vaculík 2014: 87).

3 W ramach akcji, którą organizowała Kostnická jednota, reemigrowały wtedy 92 rodziny rolnicze i 25 rodzin rzemieślniczych (Vaculík 2014: 87–89).

4 Do dzisiaj istnieje niejasność w definowaniu terminów *Małopolska Wschodnia* i *Galicja Wschodnia*, por. np. (Sagan-Bielawa 2022: 109–124).

5 Do jego najważniejszych prac należą Topinka 2007 i Топінка і кол. 2007.

6 Przede wszystkim chodzi o pracę *Dějiny Volyňských Čechů*, t. I–III, Praha 1997–2001. Po ukraińsku ta publikacja ukazała się w jednej książce zatytułowanej *Історія волинських чехів*, Іпра 2013.

Małopolska Wschodnia

Tradycyjną grupą wśród obywateli Polski okresu międzywojennego byli tzw. Czeši galicyjscy, którzy przybywali na tereny ówczesnego zaboru austriackiego już od czasu powstania Galicji, czyli w ostatnich trzydziestu latach XVIII wieku.

Na sytuację narodową w Galicji miały wpływ pierwsza wojna światowa, wojna polsko-ukraińska w latach 1918–1919 i wojna polsko-bolszewicka w 1920 roku. Wiele rodzin straciło swoich krewnych w wyniku działań wojennych, wiele zostało zmuszonych do wyjazdu. Dlatego nie dziwi fakt, że na tych terenach zmniejszyła się liczba ludności. Proces ten dotyczył także społeczności Czechów galicyjskich.

W wyniku pierwszej wojny światowej wytworzyła się niejasna sytuacja – w miastach pozostało wielu czeskich żołnierzy i oficerów, którzy zwracali się do towarzystwa *Česká beseda* (pol. Ognisko Czeskie, w dalszej części artykułu będzie używana polska wersja nazwy) z prośbą, by przedstawiciele władz właśnie powstałej Czechosłowacji określili sposób włączenia ich w struktury i funkcjonowanie nowego państwa, ponieważ nie byli już zainteresowani uczestnictwem w dalszych walkach o Galicję Wschodnią. Czeši, których we Lwowie na początku 1919 roku zamieszkiwało w sumie około 800 (Topinka 2007: 384), ten brak stabilizacji znosili z wielkim trudem, zaczęli się więc zastanawiać nad emigracją do rozwijającej się w miarę stabilnie Czechosłowacji. Czynnikiem destrukcyjnym były także wojna polsko-ukraińska wyniszczająca zamieszkującą tam ludność oraz napięte relacje między nowo powstałą Polską a Czechosłowacją, które negatywnie wpływały na sytuację Czechów galicyjskich. Wielu z nich z tego powodu zdecydowało się na emigrację do Republiki Czechosłowackiej. W lipcu 1919 roku gotowe do wyjazdu były już trzydzieści dwie czeskie rodziny, po które wysłano z Pragi pociąg z pięćdziesięcioma wagonami, z amerykańską ochroną. Do zorganizowania ich transportu do Czechosłowacji, już w sierpniu 1919, znacząco przyczyniło się lwowskie Ognisko Czeskie (Topinka 2007: 385–386, 390–392). Poza nim w życiu Czechów od lat dwudziestych zaznaczył się udział czechosłowackiego konsulatu we Lwowie, który został otwarty na przełomie lat 1921/1922 (działał aż do marca 1939 roku). Obszar dawnej Galicji Wschodniej stał się ostatecznie częścią II Rzeczypospolitej,⁷ a używana dotychczas nazwa Galicja Wschodnia została zastąpiona nazwą Małopolska Wschodnia (należały do niej trzy województwa: lwowskie, tarnopolskie i stanisławowskie).

7 Decyzją Rady Najwyższej na konferencji pokojowej w Paryżu z dnia 21 listopada 1919 roku terytorium dawnej Galicji Wschodniej stało się częścią Polski, jednak tylko na 25 lat i pod patronatem Ligi Narodów. Dopiero w marcu 1923 roku obszar Galicji Wschodniej został uznany za integralną część państwa polskiego na czas nieograniczony.

**Członkowie Ogniska Czeskiego we Lwowie na dworcu w Boguminie wracający do
dawnej ojczyzny, 25.08.1919.**

Źródło: Archiv Náprstкова muzea, Praha, Krajanství 1, K. 122-XLVI/71.

Wyjazd grupy Czechów ze wschodniej Galicji do Czechosłowacji na początku 1919 roku osłabił działalność Ogniska Czeskiego we Lwowie.⁸ W 1924 roku można było we Lwowie naliczyć maksymalnie dwieście osób czeskiego pochodzenia, zaś samo towarzystwo liczyło 90 członków. O ówczesnym stanie społeczności Czechów lwowskich napisał w swoim liście z roku 1924 wiceprzewodniczący tamtejszego Ogniska Czeskiego Jaroslav Distl: „Naszym spiritus movens jest kapelmistrz opery lwowskiej Milan Zuna, który z poświęceniem prowadzi nasz dziesięcioosobowy chórek. Nasz znakomity konsul RCZS pan F. Štilip śpiewa z nami i w trudnych sytuacjach pomaga Besedzie we wszystkim [...]. Dziś jesteśmy jedynie rozbitkami po wojennej burzy. Afery na Śląsku i walki z Polakami o Spisz i Jaworzynę w latach 1919–1923 nie pozwalały nam na działanie w pełni. Może teraz relacje się zmieniają na lepsze i przestaniemy żyć »wspomnieniami«, i uczynimy krok naprzód. [...]” (Topinka 2007: 432).

8 Odszedł np. profesor Pavel Kučera (1872–1928), wcześniejszy przewodniczący Ogniska Czeskiego, a potem w Czechosłowacji w latach 1919–1920 rektor Uniwersytetu Masaryka w Brnie, dalej Vilém Kurz (1872–1945), profesor lwowskiego Konserwatorium w latach 1898–1919, który po swoim odejściu działał w Wiedniu, potem w Brnie, a na koniec został profesorem w mistrzowskiej szkole – praskim Konserwatorium, albo kierownik placówki bankowej we Lwowie Bedřich Jelínek, który dążył do utworzenia czeskiej szkoły we Lwowie, dla której w roku 1918 kupiono nawet w mieście działkę (Topinka 2007: 403).

W wyniku złych relacji między Czechosłowacją a Polską bezpośrednio po pierwszej wojnie światowej również Czesi z Galicji i Wołynia na własnej skórze odczuwali surowe prawa, jakie wobec nich wprowadzały władze polskie. Z tego powodu za pośrednictwem Ogniska Czeskiego we Lwowie mieszkający w rejonie lwowskim Czesi w 1925 roku zwrócili się do Czechosłowackiego Konsulatu we Lwowie, aby przedstawił w odpowiednich placówkach administracji polskiej petycję osiedlonych na terenie działania tego konsulatu Czechów, których liczbę szacowano na dwa tysiące,⁹ aby nie musieli składać osobnych wniosków o pobyt (Topinka 2007: 446).

W latach trzydziestych XX wieku sytuacja gospodarcza i polityczna w Polsce, głównie w wyniku ogólnoświatowego kryzysu gospodarczego, nie była zbyt dobra. Po śmierci Józefa Piłsudskiego w 1935 roku zaczęły się nasilać, szybciej i intensywniej niż dotychczas, wystąpienia nacjonalistyczne, skierowane głównie przeciwko społeczności żydowskiej, ale i przeciwko innym narodowościom żyjącym na terenie państwa. Odczuli to również Czesi w Galicji, którzy wprowadzili kontynuowali swoją działalność, jednakże liczba członków Ogniska Czeskiego spadała, brakowało też środków finansowych na funkcjonowanie związku i na organizowanie akcji. Ta sytuacja ostatecznie skłoniła zarząd Ogniska Czeskiego do zakończenia swojej działalności w 1937 roku.

Prześladowanie Czechów w Galicji i okolicznych regionach od lat 30. XX wieku jako temat badawczy dotychczas nie doczekało się opracowania. Evžen Topinka przedstawił w tej sprawie jedynie kilka pomniejszych uwag. Na przykład zauważył on, że na cmentarzach dzisiejszych ukraińskich miast Lwów, Stryj i Sambor udało mu się znaleźć nazwiska piętnastu Czechów, którzy zmarli w obozach jenieckich w latach 1935–1936 (nie wspomniał jednak, o jakie obozy chodziło). Topinka zauważył również, że krótko przed przybyciem niemieckich wojsk do Lwowa stracono wszystkich więźniów z Galicji, a ich dokumenty zniszczono. Pozostały jedynie fragmentaryczne spisy więźniów, w których udało mu się znaleźć ponad sześćdziesiąt prawdopodobnie czeskich nazwisk, jednak ze względu na brakujące dokumenty ich czeską narodowość byłoby bardzo ciężko udowodnić (Topinka 2010: 65).

Wśród Czechów, którzy pod koniec XIX wieku na długie lata osiedlili się w Galicji Wschodniej i swoją wszechstronną działalnością przyczynili się do rozwoju Ogniska Czeskiego we Lwowie i do poszerzania zbiorów etnograficznych, był **Ludvík Feigl (1861–1942)**. Po pierwszej wojnie światowej pochodzący z rodziny żydowskiej Feigl dokonał konwersji na protestantyzm. Ludvík Feigl działał przez wiele lat jako członek zarządu Ogniska Czeskiego, a jako bibliofil wykonał ogromną pracę, przede wszystkim pełniąc funkcję bibliotekarza tego

9 Liczba ta obejmowała nie tylko Czechów z dawnej Galicji Wschodniej, ale i z polskiej części Wołynia, gdyż konsulat honorowy w wołyńskim Kwasilowie otwarto dopiero w roku 1931.

związku, później – archiwisty. Dbał o źródła i literaturę, których część dotyczyła również Czechów w Galicji Wschodniej. Zajął się sporządzeniem syntezy dziejów społeczności czeskiej w Galicji, którą wydał w połowie lat 20. XX wieku pod tytułem *Sto let českého života ve Lvově* (tomy I–II, Lvov 1924–1925). Opracowywał jeszcze tom trzeci pod tytułem *Nová doba a paměti autorovy* (miał on ukazać się drukiem w 1925 roku) (Topinka 2007: 436), który jednak ostatecznie nie został wydany. Dzięki temu dziełu grupa Czechów galicyjskich zyskała ważne źródło do studiów nad losami czeskiej kolonii lwowskiej.

Ludvík Feigl, fotografia z roku 1933.

Źródło: Archiv Náprstkova muzea, Praha, Krajanství 1, K. 88-XIII.

Kolejną dziedziną działalności Feigla w Galicji było tworzenie zbiorów etnograficznych. W centrum jego zainteresowań znajdowali się, podobnie jak u innego galicyjskiego Czecha Franciszka Řehořa, karpaccy Huculi, wśród których

przebywał w ramach badań terenowych w latach 1887–1936 ponad czterdzieści razy.¹⁰ W ciągu swego życia Feigl nie tylko utworzył obszerną bibliotekę etnograficzną (liczyła ona kilkaset tomów), ale także zgromadził ogromną liczbę obiektów etnograficznych oraz cenny zbiór oryginalnych dzieł polskich, ukraińskich i rusińskich artystów ludowych (około czterysta pięćdziesiąt pozycji) (Archiv Náprstkova muzea, Praha, Krajanství 1, K. 88-XIII/1–3; Feigl 1936: 1–5).

Głównym celem jego badań etnograficznych byli, jak już wspomniano, Huculi i ich kultura. Podczas podróży udało mu się zebrać ponad 11 000 przedmiotów stanowiących przykłady kultury ludowej (głównie huculskiej), które chciał – kiedy powziął myśl o powrocie do Czechosłowacji – przetransportować na jej terytorium. Polskie urzędy uznawały jednak, całkiem słusznie, tę kolekcję za bogactwo narodowe, dlatego pod koniec lat 20. Feigl sprzedał Polsce swoje zbiory. Został on zdeponowany w Państwowym Muzeum Etnograficznym w Warszawie. Po napaści Niemiec na Polskę we wrześniu 1939 roku w wyniku bombardowania budynek muzeum został całkowicie zniszczony, a wraz z nim wszystkie zbiory, włącznie z kolekcją Feigla.¹¹

W latach 30. XX wieku Ludvík Feigl doświadczał w Polsce wielu trudności z powodu swego żydowskiego pochodzenia, dlatego zdecydował się na powrót do Czech, gdzie w roku 1942 zmarł w wieku osiemdziesięciu lat (Rychlíková 2010: 37–38). Losy tego czołowego przedstawiciela Czechów galicyjskich symbolizują sytuację mniejszości czeskiej w Galicji w latach 30., a jego śmierć na długi czas zamknęła ważny etap historii Ogniska Czeskiego w Lwowie oraz innych działań tamtejszych Czechów.

Wołyń Zachodni

Najwięcej Czechów w okresie międzywojennym mieszkało na obszarze Wołynia. Jego zachodnia część, zgodnie z ustaleniami traktatu ryskiego z marca 1921 roku, została przyłączona do Polski. Województwo wołyńskie (30 288 km²) ze stolicą w Łucku liczyło około 1,4 miliona mieszkańców. Obejmowało zachodnią część dawnej rosyjskiej guberni wołyńskiej. Według statystyk z 1921 roku wśród mieszkańców przeważali Ukraińcy (984 000 osób), drugą pod względem liczebności grupę stanowili Polacy (241 000 osób), przy czym swoją przynależność do tej grupy deklarowało wielu przedstawicieli ludności żydowskiej, ponadto żyli tam Żydzi (152 000 osób), Czesi (25 000 osób) i Niemcy (25 000 osób) (Vaculík 1998: 32).

Czeska ludność mieszkała głównie w wsi (23 880 osób), jedynie jej niewielki procent zamieszkiwał miasta (1525 osób). Najwięcej Czechów zamieszkiwało

10 Odbił także chyba 35 podróży na Ruś Zakarpacką, zbadał specyfikę etnograficzną regionu tatrzańskigo Podhala i zbierał również materiały na Słowacji i na Morawskiej Słowacji.

11 Więcej o życiu Feigla zob. (Rychlíková 2011: 23–42), też (Rychlíková 2010: 23–38).

w powiatach: dubieńskim, rówieńskim i łuckim. Liczba Czechów w województwie wołyńskim (dzięki przyłączeniu powiatu sarnieńskiego powiększył się obszar tego województwa, zatem zwiększyła się też liczba jego obywateli) wzrosła w 1931 roku do 30 977 mieszkańców. Na życie mniejszości czeskiej w Polsce wpływ miały czechosłowacko-polskie umowy o ochronie mniejszości. Pierwsza z nich, z 29 listopada 1920 roku, nie została ratyfikowana, dlatego 23 kwietnia 1925 roku została zawarta nowa umowa między Czechosłowacją a Polską. Znalazł się w niej m.in. zakaz wynarodowienia z użyciem siły oraz zapis o ustalaniu narodowości na podstawie oświadczenia osoby, złożonego zgodnie z regulacjami prawnymi danego państwa (Vaculík 1998: 32–33).

Rolnictwo, przemysł, rzemiosło

Czesi w województwie wołyńskim byli właścicielami 45 407 ha gruntów (1,5% całkowitej powierzchni tego województwa – według danych z roku 1921). Przeważającą większość gospodarstw rolnych Czechów (53%) stanowiły gospodarstwa średnioobszarowe o powierzchni 5–20 ha. Najuboższą warstwę stanowili właściciele drobnych gospodarstw o powierzchni 2–5 ha (17, %). Wielkie gospodarstwa wiejskie (10%) poza uprawą zboża i chmielu zajmowały się też produkcją mleka. Ze zbóż Czesi uprawiali głównie żyto, pszenicę jak i owies, pośród innych upraw królowały ziemniaki i rośliny strączkowe. Uprawiano także jęczmień i chmiel. Poza tym należy wspomnieć o uprawie warzyw i owoców (4,2%), a także hodowli zwierząt gospodarskich. Oprócz właścicieli tradycyjnych gospodarstw na polskim Wołyniu działało kilkudziesięciu czeskich właścicieli drobnych przedsiębiorstw spożywczych, maszynowych, budowlanych i tartaków. Około 6,9% ludności czeskiej stanowili rzemieślnicy, którzy osiedlali się również na terenach zamieszkałych niemal wyłącznie przez ludność ukraińską. Byli to głównie stolarze, kowale, kołodzieje, szewcy, tkacze, murarze, sprzedawcy i kelnerzy. Znaczącą rolę w życiu mniejszości czeskiej odgrywała również działalność spółdzielcza (zwłaszcza spółdzielnie spożywcze i mleczarskie).

Kultura i życie społeczne

Przez dwadzieścia lat swojego życia w Polsce Czesi wołyńscy umocnili swoją pozycję gospodarczą, pogłębili relacje z Czechosłowacją, a ich poziom życia wzrósł. Swą działalność rozwijały miejscowe wspólnoty sokolskie. Na VIII Zjazd Wszechsokolski w Pradze w 1926 roku przyjechało 300 członków wspólnot z Wołynia, zaś na IX – który odbył się w roku 1932 – 200. Sokolskie wspólnoty (czes. jednoty) na Wołyniu były najliczniejszą grupą spośród czechosłowackich społeczności sokolskich za granicą. Czesi wołyńscy mieli też swoje biblioteki publiczne, tworzyli amatorski teatr, dużą popularnością cieszyły się orkiestry

dęte i chóry. Na Wołyniu istniały również czeskie oddziały straży pożarnej, które wchodziły w skład ogólnopolskiej straży pożarnej.

Do kształcenia ludności czeskiej na Wołyniu przyczyniały się również czeskie wydawnictwa. Od 1926 aż do 1937 roku wychodziło w Kwaśńowie pismo (tygodnik) „Hlas Volyně“ (Głos Wołynia), które miało odpowiadać na gospodarcze, kulturalne i narodowe zainteresowania Czechów na Wołyniu (natomiast miało unikać tematów politycznych). Jego celem było zbliżenie czesko-polskie. W 1928 roku

Połączone wołyńskie związki śpiewacze na uroczystościach z okazji dziesiątej rocznicy istnienia Macierzy Szkolnej w Polsce, 19.11.1933.

Źródło: Archiv Náprstkova muzea, Praha, Krajanství 2 (Polsko), K. 1/2-88, karton 1.

zaczęło wychodzić drugie czeskie pismo, dwutygodnik „Buditel“ (w styczniu 1930 roku zastąpiony został przez miesięcznik „Náš buditel“, który do 1934 roku wydawało Ognisko Czeskie w Warszawie).

Religia

Wśród wołyńskich Czechów przeważali prawosławni. W roku 1921 na obszarze polskiego Wołynia mieszkało 17 679 prawosławnych Czechów (71% tamtejszych Czechów), 5446 rzymskich katolików (22%) i 1727 ewangelików (7%). Dziesięć lat później żyło tam: 21 584 prawosławnych Czechów, 7275 katolików rzymskich, 1015 reformowanych ewangelików, 125 ewangelików augsburskich, 134 bliżej nieokreślonych protestantów, 37 grekokatolików, 795 Czechów należących do innych kościołów chrześcijańskich, 2 wyznawców judaizmu, 1 osoba wyznająca inną religię, 5 bezwyznaniowców. Udział katolików wzrósł przez dziesięć lat

o 24%. Czechów w województwie wołyńskim odwiedzali misjonarze: prawosławni, rzymskokatolicy i protestanci.

Szkolnictwo i edukacja

Na początku lat 20. XX wieku z 20 811 Czechów z Wołynia Zachodniego starszych niż 10 lat czytać umiało 16 711 osób (80,3%), analfabetów było 4100 (19,7%), podczas gdy w całej ówczesnej Polsce było ich 38%). W roku szkolnym 1920/1921 na Wołyniu Zachodnim działało 29 publicznych i 5 prywatnych szkół czeskich. W kolejnym roku szkolnym szkoły prywatne przejęło państwo, powstały też kolejne szkoły. W sumie istniały w tym czasie 44 czeskie szkoły, do których uczęszczało 1974 uczniów. Wraz ze stopniowym wprowadzaniem szkół publicznych dla wszystkich dzieci, bez względu na narodowość, zmniejszała się liczba czeskich szkół. We wrześniu 1924 roku istniały 22 czeskie szkoły (ponadto 2 utrakwistyczne czesko-polskie szkoły). W wielu polskich szkołach nauczano języka czeskiego jako przedmiotu. W kwietniu 1925 roku liczba czeskich szkół zmniejszyła się do 12. W roku szkolnym 1932/1933 wedle dostępnych informacji istniało wtedy na Wołyniu Zachodnim 13 czeskich szkół prywatnych (Vaculík 1998: 55–58).

Czechosłowacka prywatna szkoła podstawowa CzMSz w Łucku (rok szkolny 1934/35: uczniowie szóstej i siódmej klasy czytający Mladý svět).

Źródło: Archiv Náprstкова muzea, Praha, Krajanství 2. (Polsko), K. 2/2-32, karton 1.

Zakończenie

Grupy Czechów w Małopolsce Wschodniej i na Wołyniu Zachodnim znacznie się od siebie różniły. Po pierwsze społeczność polskich Czechów wołyńskich była dużo liczniejsza, ponieważ w roku 1931 liczyła prawie 31 000

osób, a Czechów w Małopolsce Wschodniej w połowie lat 20. XX wieku było jedynie ok. 2000. Na Wołyniu Czesi zajmowali się głównie rolnictwem (jedynie część z nich była rzemieślnikami), podczas gdy Czesi z Małopolski Wschodniej byli w większości przedstawicielami inteligencji, przy niewielkiej liczbie rolników, nawet przed pierwszą wojną światową. Z tymi danymi ma związek fakt, że pierwsza z wymienionych społeczności zamieszkiwała głównie małe wioski na Wołyniu, druga zaś żyła przede wszystkim we Lwowie oraz innych dawnych wschodniogalicyskich miastach. Jeżeli chodzi o przynależność religijną, to na Wołyniu przeważali Czesi wyznania prawosławnego, co wynikało z faktu, że przed pierwszą wojną światową żyli oni w środowisku rosyjskim. We wschodniej Małopolsce zaś byli to przedstawiciele katolicyzmu rzymskiego i protestanci. Na Wołyniu Czesi mieli własne szkoły (państwowe i prywatne), jakich ze względu na małą liczebność, nie posiadała czeska ludność we Wschodniej Małopolsce. Jednak to Czesi we Lwowie aż do 1937 roku prowadzili aktywną działalność w swoim tradycyjnym towarzystwie Česká beseda / Ognisko Czeskie.¹²

Literatura cytowana

- Baron, Roman. „Obraz Čechů v polské společnosti. Příklad Haliče”. *Slovanský přehled* 2, 2009: 279–288.
- Drbal, Alexandr. „Češi ve Lvově”. *Slovanský přehled* 2, 1992: 171–174.
- Feigl, Ludvík. *Národopis* [maszynopis spisany prawdopodobnie w roku 1936, 5 stron].
- Kaleta, Petr. *Cesta do Haliče. František Řehoř a východní Halič ve druhé polovině 19. století*. Olomouc: Votobia, 2004.
- Kaleta, Petr. „Češi v Haliči a na Bukovině”. [W:] J. Vaculík, S. Dmytruk, S. Kovalenko, et al. *Dějiny Čechů na Ukrajině/Історія чехів в Україні*. Kyjev: Česká národní rada Ukrajiny, 2013, 143–164, 413–437.
- Kaleta, Petr. „Češi ve východní Haliči a severní Bukovině”. [W:] J. Vaculík, M. Piwowarczyk (eds.) *Češi a Poláci na Ukrajině ve 20. století*. Brno: Masarykova univerzita, 2018, 89–110.
- Rychlíková, Magdaléna. *Ludvík Feigl, Čech známý i neznámý*. Praha: Národohospodářský ústav Josefa Hlávky, 2010.
- Rychlíková, Magdaléna. *Životní anabáze jednoho krajana. Ludvík Feigl – Čech známý i neznámý*. Národní muzeum, Praha: Národní muzeum, 2011.
- Sagan-Bielawa, Mirosława. „Nazwy *Galicja* i *Małopolska* w okresie ustalania granicy wschodniej Drugiej Rzeczypospolitej (na przykładzie „Gazety Lwowskiej” z lat 1918–1923).” *Onomastica* 66, 2022: 109–124.
- Štěříková, Edita. *Pozváni do Slezska. Vznik prvních českých exulantských kolonií v 18. století v pruském Slezsku*. Praha: Kalich, 2001.
- Štěříková, Edita. *Stručně o pobělohorských exulantech*. Praha: Kalich, 2005.

¹² Tekst został przygotowany na podstawie referatu wygłoszonego na IV Kongresie Zagranicznych Badaczy Dziejów Polski dnia 20 października 2022 roku w Krakowie.

- Štěříková, Edita. Zelów. Česká exulantská obec v Polsku. 2. vyd. Praha: Občanské sdružení Eulant, Kalich, 2010.
- Topinka, Evžen. Archiv spolku Česká beseda ve Lvově (1867–1936). Lvov: Centrum Evropy. 2007.
- Topinka, Evžen. „Některá fakta o represáliích proti Čechům v bývalém Sovětském svazu”. [W:] K. Hrubý, S. Brouček (red.) Češi za hranicemi na přelomu 20. a 21. století. Symposium o českém vystěhovalectví, exulantství a vztazích zahraničních Čechů k domovu 29.–30. června 1998. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Nakladatelství Karolinum ve spolupráci s Etnologickým ústavem AV ČR v Praze 2000.
- Vaculík, Jaroslav. Dějiny volyňských Čechů. T. I (1868–1914). Praha: Sdružení Čechů z Volyně a jejich přátel v Praze, 1997.
- Vaculík, Jaroslav. Dějiny volyňských Čechů. T. II (1914–1945). Praha: Sdružení Čechů z Volyně a jejich přátel v Praze, 1998.
- Vaculík, Jaroslav. Češi v cizině 1850–1948. Brno: Masaryková univerzita, 2009.
- Vaculík, Jaroslav. Reemigrace a repatriace Čechů a Slováků po první světové válce. Brno: Masaryková univerzita, 2014.
- Топінка, Євген і кол. (ред). Збірник статей та документів до історії чесько-галицьких стосунків. Частина I. До 140-річчя товариства „Ческа беседа” у Львові (1867–2007). Львів: Центр Європи, 2007.
- [Topinka, Evgen i kol. (red). Zbirnik stateí ta dokumentiv do istorií ches'ko-galit's'kikh stosunkiv. Chastini I. Do 140-richchiã tovaristva „Cheska beseda” u L'vovi (1867–2007). L'viv: TSentr Evropy, 2007]

Źródła archiwalne

- Archiv Náprstkova muzea, Praha, Krajanství 1, K. 88-XIII/1–3
- Archiv Náprstkova muzea, Praha, Krajanství 1, K. 122-XLVI/71.
- Archiv Náprstkova muzea, Praha, Krajanství 2 (Polsko), K. 1/2-88, karton 1.
- Archiv Náprstkova muzea, Praha, Krajanství 2. (Polsko), K. 2/2-32, karton 1.

Петр Калета

ЧЕСИ КАО ДЕО МУЛТИКУЛТУРНИХ ОБЛАСТИ ЗАПАДНЕ ВОЛИНИЈЕ И ИСТОЧНЕ ГАЛИЦИЈЕ У ПЕРИОДУ ОД 1918. ДО 1939. ГОДИНЕ

Резиме

У раду се разматрају две групе Чеха које су насељавале источне делове некадашњег Пољске током међуратног периода. То су били Чеси из бивше аустроугарске провинције Источне Галиције (подручје које се после Првог светског

рата почело називати Источна Малопољска), где је чак и после рата деловало друштво „Чешка беседа”, чији је истакнути прегалац био Лудвик Фајгл, сакупљач етнографских предмета. Ипак, број Чеха у бившој Галицији није велик – 1924. године износио је свега око 200 особа у Лавову. У другој области, Западној Волинији, у поређењу са Источном Малопољском број Чеха био је релативно висок – око 25 хиљада до 1921. године. Већина њих чинила је део пољопривредне миграције која је населила Волинију у другој половини 19. века. У Волинији су Чеси имали своја удружења и школе.

Кључне речи: Чеси, Источна Галиција, Западна Волинија, Лудвик Фајгл, пољопривреда.